

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

УДК 331.5.024.5
JEL Classification: J21

НЕФОРМАЛЬНА ЗАЙНЯТІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

©2020 БОНДАРЕВСЬКА К. В.

УДК 331.5.024.5
JEL Classification: J21

Бондаревська К. В.

Неформальна зайнятість як загроза соціальної безпеці на ринку праці України в умовах економічної трансформації

У статті визначено особливості та характерні риси неформальної зайнятості в умовах трансформаційних змін економічного середовища, що являє собою одну з основних загроз соціальної безпеці на ринку праці, а також проведено аналіз сучасних тенденцій поширення неформальної зайнятості. Крім того, було обґрунтовано пріоритетні напрями державної політики, направленої на усунення загроз неформального ринку праці. Розглянуто основні причини розповсюдження неформальної зайнятості в Україні з урахуванням специфіки сучасного стану розвитку економіки, а також наслідки неформальних соціально-трудова відносин як для працівника, так і для держави. У результаті дослідження було висвітлено тенденції розвитку неформальної зайнятості на ринку праці України, зокрема в контексті її характеристик за типами робочих місць, місцем проживання, статево-віковими, освітніми, галузевими та регіональними особливостями. За підсумками проведеного статистичного групування було зроблено висновок про наявність оберненої залежності між показниками неформальної зайнятості та валовим регіональним продуктом у розрахунку на одну особу, а також наявними доходами населення у розрахунку на одну особу. Так, зі збільшенням масштабів неформальної зайнятості у розрізі регіонів відбувається зменшення валового регіонального продукту, а також знижується показник наявних доходів населення. Водночас варто врахувати взаємозв'язок між неформальною зайнятістю і розміром наявних доходів у розрахунку на одну особу, який виражається в тому, що саме низький показник доходів населення стимулює до пошуку можливостей додаткового заробітку та подолання бідності, в тому числі і за рахунок неформальних джерел оплати праці та неформальних соціально-трудова відносин. З урахуванням суттєвого негативного впливу неформальної зайнятості на стан економічного розвитку регіонів України та рівень добробуту населення було визначено пріоритетні заходи щодо нейтралізації загрози поширення неформальних соціально-трудова відносин, серед яких: створення нових робочих місць традиційного формату у ключових галузях економічної діяльності, зокрема у промисловості, АПК, будівництві, транспорті тощо; розвиток та впровадження інноваційних форм зайнятості та самозайнятості населення із офіційним декларуванням доходів від трудової діяльності; розвиток сфери малого та середнього бізнесу за рахунок застосування практики економічно розвинених країн світу щодо податкових пільг протягом перших двох років діяльності підприємства; розвиток молодіжного підприємництва на умовах пільгового оподаткування, а також за рахунок спрощення механізмів реєстрації та ліцензування діяльності; посилення контролю за дотриманням трудового і податкового законодавства із підвищенням ступеня жорсткості штрафних санкцій, що застосовуються у випадку виявлених порушень.

Ключові слова: неформальна зайнятість, неформальний сектор, загрози соціальної безпеці, ринок праці, соціальна безпека на ринку праці.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-190-196>

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 10.

Бондаревська Ксенія Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та управління національним господарством, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (просп. Гагаріна, 72, Дніпро, 49010, Україна)

E-mail: Kseny-8888@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8683-6834>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAF-9249-2019>

УДК 331.5.024.5
JEL Classification: J21

Bondarevska K. V. Informal Employment as a Threat to Social Security in the Labor Market in Ukraine within an Economic Transformation

The specific features of informal employment, which is one of the main threats to social security in the labor market, in the context of transformational changes in the economic environment have been identified, and current trends in informal employment have been analyzed. The priority directions of the state policy aimed at eliminating the threats of the informal labor market have been substantiated. The main reasons for the spread of informal employment in Ukraine have been considered, taking into account the peculiarities of the current economic development, as well as the consequences of informal social and labor relations for both the employee and the state. The research has highlighted the current trends in informal employment in Ukraine's labor market. This has been done by characterizing informal employment by job, place of residence, gender, age, education, industry and region. The results of the statistical grouping show an inverse relationship between informal employment, on the one hand, and gross regional product per capita, as well as disposable income per capita, on the other hand. Thus, with the increase in the scale of informal employment by region, both the gross regional product and disposable income are dropping. At the same time, it

is necessary to take into account the relationship between informal employment and the amount of disposable income per capita, which consists in the fact that low income pushes people to look for additional earnings and ways to overcome poverty, informal sources of wages and informal social and labor relations being among the latter. Given the significant negative impact of informal employment on the economic development in Ukraine's regions and on the standard of living of the population, the following priority measures neutralizing the threat of informal social and labor relations have been named: creation of new official jobs in key economic areas, including industry, agro-industrial complex, construction, transport, etc.; development and introduction of innovative employment and self-employment forms with the official reporting of employment income; development of small and medium business through the application of practices used in advanced countries, e.g. providing tax benefits for the first two years of the enterprise activity; development of youth entrepreneurship by providing young people with preferential taxation and by simplifying the mechanisms of registering and licensing their activities; stricter control over the businesses' compliance with labor and tax legislation and increasing the severity of penalties applied in case of violations.

Keywords: informal employment, informal sector, labor market, social security in the labor market, threats to social security.

Fig.: 1. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 10.

Bondarevska Kseniia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management of National Economy, Oles Honchar Dnipro National University (72 Haharina Ave., Dnipro, 49010, Ukraine)

E-mail: Kseny-8888@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8683-6834>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAF-9249-2019>

Вступ. Враховуючи сучасний стан розвитку ринку праці та необхідність забезпечення його соціальної безпеки, значної актуальності набуває визначення ключових загроз, які перешкоджають сталому перебігу та розвитку процесів формування, розподілу та використання робочої сили. На особливу увагу в переліку загроз заслуговує неформальна зайнятість, зростання масштабів якої призводить до значних втрат державних коштів за рахунок несплати податків і внесків до соціальних фондів. Своєю чергою, неформально зайняті працівники втрачають можливість будь-якого соціального захисту та гарантій з боку держави. Трансформаційні зміни світової та національної економіки справляють значний вплив на соціально-трудова відносини та функціонування ринку праці. Саме тому неформальна зайнятість має свої характерні риси та специфіку в сучасних умовах, серед яких: наявність як у неформальному, так і у формальному секторах; стабільність поширення та збільшення масштабів; складність виявлення та статистичного обліку; значний вплив на розвиток ринку праці та економіки в цілому. Враховуючи особливості розвитку ринку праці України в переліку основних причин розповсюдження явища неформальної зайнятість та зростання її обсягів доцільно визначити такі: високий рівень податкового навантаження на фонд оплати праці, що спричиняє спроби ухилення від податків і несплати обов'язкових платежів; невідповідність потреб найманих працівників і вимог роботодавців стосовно кваліфікації, умов праці та її оплати; дефіцит формальних робочих місць з достатнім рівнем оплати праці та сприятливими умовами її здійснення; привабливість гнучкого режиму роботи та відносної самостійності і свободи трудового процесу; недостатність контролю з боку державних органів і слабкість санкцій за порушення податкового і трудового законодавства. Тенденції поширення неформальної зайнятість в Україні підкріплюються значним структурним дисбалансом попиту і пропозиції, законодавчою неврегульованістю неформальної зайнятість та недостатнім рівнем розвитку інститутів праці й зайнятість, економічною та політичною нестабільністю, наслідками військового конфлікту на сході країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем неформальної зайнятість приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, зарубіжні дослідники Ф. Шнайдер, Е. Елгар, П. Фідлер, Л. Вебстер, Й. Крумплітем, Й. Самулевічус вивчали характерні риси й особливості як теоретичного трактування неформальної зайнятість, так і практичні аспекти її поширення в контексті розвитку окремих країн та регіонів. Серед вітчизняних дослідників доцільно виділити наукові праці Н. І. Варги, Т. Є. Кагановської, О. О. Коломієць, І. А. Петрової, В. А. Міненка, Л. Д. Яценко, Л. М. Якушенко та ін.

Враховуючи наукові напрацювання провідних учених-економістів, слід зазначити, що розв'язання проблемних аспектів неформальної зайнятість як однієї з основних загроз соціальної безпеці на ринку праці, вивчення актуальних тенденцій сучасного стану неформального сектора в умовах трансформаційних змін економіки, а також обґрунтування пріоритетних напрямів нейтралізації загрози розповсюдження неформальної зайнятість не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій неформальної зайнятість населення як однієї з основних загроз соціальної безпеці на ринку праці, а також обґрунтування напрямів вирішення проблеми її розповсюдження.

Основний виклад матеріалу. Загальне визначення неформальної зайнятість передбачає «діяльність, яка здійснюється з порушенням офіційно встановлених умов реєстрації» [1, с. 29]. У більш широкому розумінні неформальна зайнятість ототожнюється з торговельною, економічною, фінансовою або професійною діяльністю, що здійснюється з порушенням законодавства, зокрема, в частині приховування доходів, які отримані без заснування підприємства, придбання ліцензії, офіційної реєстрації, документування фактичної чисельності працівників чи фактично виробленої ними продукції тощо [2, с. 284–285]. Отже, більшість зарубіжних дослідників визначають неформальну зайнятість як вид оплачуваної діяльності, яка не обкладається податками, нормами соціального забезпечення і трудового законодавства, проте у всіх інших аспектах є законною [3; 4]. За результатами аналізу наукових праць вітчизняних

і зарубіжних науковців в контексті визначення дефініцій неформальної зайнятості, можна зробити висновок, що у нормативних документах Міжнародної організації праці (МОП), як і у вітчизняній практиці, застосовується поняття «неформальна зайнятість» (Informal Employment), в той час як нормативно-правова і статистична база країн ЄС оперує поняттям «незадекларована праця» (Undeclared Work). Під незадекларованою працею розуміється «будь-який вид оплачуваної діяльності, яка є абсолютно законною за походженням, але не задекларованою у відповідних державних органах» [5, с. 1–2]. Для виявлення тенденцій розвитку неформальної зайнятості на ринку праці України доцільним є проведення оцінки її стану в сучасних умовах розвитку економіки. За даними Державної служби статистики України, протягом 2006–2018 рр. спостерігаються незначні коливання рівнів неформальної зайнятості (рис. 1).

Протягом 2006–2012 рр. відзначається відносно стабільна ситуація у сфері неформальної зайнятості, в той час як значне зростання досліджуваного показника зафіксова-

не з 2014 року. Найвищий рівень неформальної зайнятості був зафіксований у 2015 році (26,2%), після чого він почав поступово зменшуватися. Важливо зазначити, що значне зростання рівня неформальної зайнятості у 2014 році (25,1%) супроводжувалося різким скороченням відносного показника зайнятості населення у віці 15–70 років (56,6%), що свідчить про збільшення масштабів неформальної зайнятості на фоні зменшення загального її рівня. Оцінка показників зайнятості населення за 2014 рік засвідчує кризові явища на ринку праці.

В цілому відносний показник неформальної зайнятості у 2018 році знизився порівняно з 2006 роком на 0,7 відсоткових пунктів (21,6% – у 2018 році; 22,3% – у 2006 році), що корелює із зниженням рівня зайнятості населення (зменшення відповідного показника становило 0,8 відсоткових пунктів).

На окрему увагу заслуговують дані щодо неформальної зайнятості, її рівня та розподілу за типами робочих місць (табл. 1).

Рис. 1. Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років і рівень неформальної зайнятості* протягом 2006–2018 рр., %

*рівень неформальної зайнятості розраховано як відношення неформально зайнятого населення до загальної кількості зайнятого населення у віці 15–70 років

Джерело: розраховано автором за даними [6; 7]

Таблиця 1

Формальна та неформальна зайнятість за типами робочих місць у 2006 та 2018 рр.

Показник	2006 р.	2018 р.	Відхилення (+/-)
Зайняте населення у віці 15–70 років, усього, тис. осіб	20 730,4	16360,9	- 4369,5
З нього неформально зайняте населення, тис. осіб	4 623,3	3541,3	-1082
Рівень неформальної зайнятості*, %	22,3	21,6	-0,7
Зайняте населення у віці 15–70 років за наймом, %	67,9	84,2	16,3
Зайняте населення у віці 15–70 років не за наймом, %	32,1	15,8	-16,3
Неформально зайняте населення за наймом, %	28,4	47,4	19,0
Неформально зайняте населення не за наймом, %	71,6	52,6	-19,0

*рівень неформальної зайнятості розраховано як відношення неформально зайнятого населення до загальної кількості зайнятого населення у віці 15–70 років

Джерело: розраховано автором за даними [6; 7]

Протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до зменшення кількості зайнятого населення у віці 15–70 років, і, відповідно зменшення кількості неформально зайнятого населення (відповідно на 21,1 % та 23,4 %). В той же час слід звернути увагу на той факт, що в структурі зайнятого населення у віці 15–70 років переважає зайнятість за наймом (67,9 % – у 2006 році; 84,2 % – у 2018 році).

При цьому неформально зайняте населення працює переважно на робочих місцях не за наймом (71,6 % – у 2006 році; 52,6 % – у 2018 році). Порівнюючи статистичні

дані 2006 та 2018 років, можна зробити висновок про зростання зайнятості на робочих місцях за наймом як серед загальної кількості зайнятих, так і серед неформально зайнятих працівників (відповідно на 16,3 та 19 відсоткових пунктів).

У процесі оцінки сучасного стану неформальної зайнятості на ринку праці України важливим є вивчення її статево-вікових, освітньо-професійних, галузевих та регіональних характеристик. У табл. 2 наведено інформацію щодо розподілу неформально зайнятого населення за гендерною ознакою та місцем проживання.

Таблиця 2

Неформальна зайнятість населення за статтю та місцем проживання у 2006 та 2018 рр.

Показник	2006 р.	2018 р.	2018 р у % до 2006 р.
Неформально зайняте населення, тис. осіб	4623,3	3541,3	76,6
в тому числі жінки, тис. осіб	2249,2	1469,5	65,3
у % до підсумку	48,6	41,5	-
чоловіки, тис. осіб	2374,1	2071,8	87,3
у % до підсумку	51,4	58,5	-
Мешканці міської місцевості, тис. осіб	1319,4	1599,6	121,2
у % до підсумку	28,5	45,2	-
Мешканці сільської місцевості, тис. осіб	3303,9	1941,7	58,8
у % до підсумку	71,5	54,8	-

Джерело: розраховано автором за даними [6; 7]

У структурі неформально зайнятого населення переважають особи чоловічої статі, що зумовлене не лише традиційним розподілом гендерної ролі чоловіків у суспільстві, а й переважанням неформальної зайнятості у сферах, що потребують важкої фізичної праці, таких як сільське господарство, лісове та рибне господарство; будівництво; торгівля та ремонт). Питома вага чоловіків серед неформально зайнятих працівників у 2006 та 2018 роках становила відповідно 51,4 % 58,5%; осіб жіночої статі – 48,6 % та 41,5 % відповідно. Таким чином, зазначається зростання частки осіб чоловічої статі у структурі неформально зайнятого населення та зменшення частки жінок. Розглядаючи розподіл неформально зайнятого населення за місцем проживання, слід зазначити зростання кількості мешканців міст і зменшення кількості осіб, що проживають у сільській місцевості. При цьому питома вага мешканців міст у структурі неформально зайнятого населення перевищує відповідний показник серед осіб, що проживають у сільській місцевості, як у 2006 р., так і у 2018 р. Водночас варто зазначити зростання частки мешканців міської місцевості (28,5 % – у 2006 році; 45,2 % – у 2018 році) та відповідне зниження частки мешканців сільської місцевості (71,5 % – у 2006 році; 54,8 % – у 2018 році). Вищезазначену особливість можна пояснити не лише зростанням масштабів неформальної зайнятості у містах, а й загальним скороченням зайнятого населення у сільській місцевості. Що стосується вікових характеристик неформально зайнятого населення (табл. 3), то основна частина працюючих неформально припадає на

вікову групу 40–49 років (20,3 % – у 2006 році та 24,4 % – у 2018 році відповідно).

Крім того, значну частину неформально зайнятих у 2006 році складали не лише особи віком від 40 до 49 років, а й працівники віком від 15 до 24 років, та від 50 до 70 років, тобто найбільш вразливі на ринку праці категорії населення – молодь та особи старшого (передпенсійного та пенсійного) віку. Розповсюдження неформальної зайнятості серед молоді зумовлюється необхідністю поєднувати навчання та роботу без офіційного працевлаштування. Що стосується осіб старшого (передпенсійного та пенсійного) віку, то основними мотивами неформальної зайнятості для них стає необхідність отримання додаткового доходу та подолання бідності, викликаної низьким рівнем пенсійного забезпечення, а також прагненням продовжувати свою трудову діяльність і бути затребуваними у професійній сфері. У 2018 році структура неформально зайнятого населення за віковими групами дещо змінилася. Зокрема, найбільшу питому вагу неформально зайнятих становили особи у вікових групах 40–49 років та 50–59 років, в той час як частка молоді 15–24 років дещо зменшилася.

Освітньо-професійні характеристики неформально зайнятого населення відображає його розподіл за освітою та професійними групами. Статистичну інформацію щодо неформальної зайнятості відповідно до рівня освіти працівників наведено у табл. 4.

Так, у 2018 році найбільшу частку неформально зайнятих склали працівники із професійно-технічною та по-

Таблиця 3

Структура неформально зайнятого населення за віковими групами у 2006 та 2018 рр., %

Вікові групи	2006 р.	2018 р.	Відхилення (+/-)
15–24 роки	17,4	9,7	-7,7
25–29 років	10,8	12,8	2,0
30–34 роки	10,0	14,6	4,6
35–39 років	9,2	12,5	3,3
40–49 років	20,3	24,4	4,1
50–59 років	16,1	20,4	4,3
60–70 років	16,2	5,6	-10,6

Джерело: розраховано автором за даними [6; 7]

Таблиця 4

Структура неформально зайнятого населення за рівнем освіти у 2006 та 2018 рр., %

Рівень освіти	2006 р.	2018 р.	Відхилення (+/-)
Повна вища	5,8	13,3	7,5
Базова вища	1,6	1,2	-0,4
Неповна вища	12,7	14,2	1,5
Професійно-технічна	-	33,8	-
Повна загальна середня	53,9	33,0	-20,9
Базова загальна середня	22,5	4,3	-18,2
Початкова загальна або без освіти	3,5	0,2	-3,3

Джерело: розраховано автором за даними [6; 7]

вною загальною середньою освітою (33,8 % та 33,0 % відповідно). Максимальний показник неформально зайнятого населення у 2006 році припадав на осіб з повною загальною середньою освітою та базовою загальною середньою освітою (53,9 % та 22,5 % відповідно). Протягом досліджуваного періоду відбулося зростання питомої ваги неформально зайнятих з повною та неповною вищою освітою, в той час як по інших категоріях відбулося зменшення частки неформально зайнятого населення.

Важливою в процесі дослідження неформальної зайнятості населення є оцінка її структури за видами економічної діяльності. У процесі порівняння показників питомої ваги неформально зайнятих працівників у різних сферах економічної діяльності у 2006 та 2018 роках зберігається тенденція щодо найбільших масштабів неформальної зайнятості саме у галузях сільського господарства, лісового та рибного господарства (71,6 % – у 2006 році; 42,9 % – у 2018 році). Це можна пояснити кризовим станом суб'єктів господарювання, які провадять свою діяльність у вищезазначених сферах; дефіцитом робочих місць на селі; низьким рівнем розвитку сільських територій. Водночас позитивним є зменшення питомої ваги неформально зайнятих у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві у 2018 році порівняно з 2006 роком. Значними обсягами неформально зайнятого населення у 2006 році також характеризувалися галузі оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (11,8 %). Структура неформально зайнятих працівників

у 2018 році дещо змінилася. Окрім лідируючих за питомою вагою неформально зайнятих осіб галузей сільського господарства, лісового та рибного господарства, значних масштабів неформальна зайнятість досягла у сферах оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (18,2 %); та будівництва (15,9 %).

Суттєві розбіжності у досліджуваному явищі зафіксовані в огляді рівня неформальної зайнятості за регіонами України [6; 7]. Відносний показник неформально зайнятого населення коливається у межах від 9,7 % у Київській області до 53,5 % у Рівненській області. Отже, серед трійки лідерів серед регіонів, які засвідчили найнижчий рівень неформальної зайнятості у 2018 році, – Київська, Харківська області та м. Київ (відповідно 9,7 %, 10,6 % та 11,5 %). На останніх місцях опинилися Рівненська, Чернівецька та Івано-Франківська області з найбільшими обсягами неформально зайнятого населення (відповідно 53,5 %, 43,7 % та 43,6 %). Цей розподіл свідчить про наявність найбільшої кількості неформально зайнятих працівників саме у регіонах аграрної спрямованості, де переважають підприємства аграрного сектора й особисті селянські господарства. Своєю чергою, промислово розвинуті регіони мають значно нижчі показники неформальної зайнятості населення, про що засвідчив і попередньо проведений аналіз розподілу неформально зайнятих осіб за видами економічної діяльності.

З метою визначення впливу явища неформальної зайнятості на стан соціальної безпеки на ринку праці вважа-

емо за доцільне обрати такі показники, як: валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн), що відображає стан розвитку економіки регіонів та являє собою результативну ознаку економічної діяльності; наявні доходи населення регіонів у розрахунку на одну особу (грн), що визначає рівень добробуту громадян.

Результати групування наведено в табл. 5.

За результатами проведеного групування можна зробити висновок про наявність оберненої залежності між показниками неформальної зайнятості населення та валовим регіональним продуктом у розрахунку на одну особу, про що свідчать низькі значення останнього у зонах з високим рівнем неформальної зайнятості. Зокрема, найбільший обсяг середнього по групі валового регіонального продукту

Таблиця 5

Групування регіонів за рівнем неформальної зайнятості населення, валовим регіональним продуктом і наявними доходами населення в розрахунку на одну особу у 2018 р.

Показник	Зона № 1	Зона № 2	Зона № 3	Зона № 4	Зона № 5
Рівень неформальної зайнятості, %	< 10	10-20	20-30	30-40	> 40
Кількість регіонів у групі	1	9	7	5	3
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, у середньому по групі, грн	112521	104341	64479,3	50023	47839,3
Наявні доходи населення регіонів у розрахунку на одну особу, у середньому по групі, грн	65623	64346,6	53511,4	45317,4	46556,7

Джерело: розраховано автором за даними [6; 8; 9]

(112521 грн) спостерігається у зоні № 1, яка включає Київську область, що має найнижчий рівень неформальної зайнятості населення. Надалі зі збільшенням масштабів неформальної зайнятості населення у розрізі регіонів відбувається зменшення валового регіонального продукту, що розраховується на одну особу. Отже, найнижчий середній показник валового регіонального продукту (47839,3 грн) зафіксований у зоні № 5, що включає регіони із найвищим рівнем неформальної зайнятості. Схожа тенденція прослідковується і відносно наявних доходів населення у розрахунку на одну особу. Найвищий їх показник спостерігався у зоні з найнижчим рівнем неформальної зайнятості населення (зона № 1). Відповідно зі зростанням масштабів неформальної зайнятості зменшується середній по групі регіонів показник наявних доходів населення у розрахунку на одну особу. Водночас варто врахувати взаємозв'язок між неформальною зайнятістю і розміром наявних доходів у розрахунку на одну особу, який виражається в тому, що саме низький показник доходів населення стимулює до пошуку можливостей додаткового заробітку та подолання бідності, в тому числі і за рахунок неформальних джерел оплати праці та неформальних соціально-трудова відносин. Таким чином, неформальна зайнятість справляє суттєвий негативний вплив на стан економічного розвитку регіонів України та рівень добробуту населення. Для вирішення проблемної ситуації на ринку праці України, пов'язаної із поширенням неформальної зайнятості населення, необхідно звернутися до провідного досвіду зарубіжних країн, які проводять ефективну політику щодо легалізації трудових відносин. Серед світових підходів до управління ризиками у сфері зайнятості можна зазначити децентралізацію та контрактацію послуг із працевлаштування, пріоритет активних програм регулювання зайнятості, профілювання, аутсорсинг послуг працевлаштування, гнучкі системи перепідготовки робочої сили [1, с. 32]. Враховуючи корисний для України досвід ЄС у питаннях легалізації соціально-трудова відносин, слід зазначити важливість контролюючих заходів з боку національних

інспекцій з праці. Водночас інституційне забезпечення механізмів подолання неформальної зайнятості в Україні потребує свого удосконалення на предмет підвищення дієвості й ефективності заходів, що проводяться.

Крім того, до пріоритетних, на нашу думку, заходів державної політики, направленої на усунення загроз тіньової зайнятості та неформального ринку праці, слід віднести: створення нових робочих місць традиційного формату у ключових галузях економічної діяльності, зокрема у промисловості, АПК, будівництві, транспорті тощо; розвиток та впровадження інноваційних форм зайнятості та самозайнятості населення із офіційним декларуванням доходів від трудової діяльності; розвиток сфери малого та середнього бізнесу за рахунок застосування практики економічно розвинених країн світу щодо податкових пільг (знижених податкових ставок або звільнення від оподаткування) протягом перших двох років діяльності підприємства; розвиток молодіжного підприємництва на умовах пільгового оподаткування, а також за рахунок спрощення механізмів реєстрації та ліцензування діяльності; посилення контролю за дотриманням трудового і податкового законодавства із підвищенням ступеня жорсткості штрафних санкцій, що застосовуються у випадку виявлених порушень.

Висновок. Наслідки поширення неформальної зайнятості відображаються, в першу чергу, в контексті появи значних загроз недоотримання податкових і соціальних надходжень з боку держави та відсутності належного соціального захисту неофіційно зайнятих. Все це здійснює негативний вплив як на сферу безпеки зайнятості (нестабільність зайнятості, порушення трудового законодавства у сфері охорони праці та регулювання робочого часу, можливі незадовільні умови праці та низький рівень матеріально-технічного забезпечення тощо), так і на сферу безпеки оплати праці (несвоєчасність виплат, наявність заборгованості із заробітної плати, можливий низький рівень оплати праці, відсутність соціальних гарантій тощо). Саме тому слід зазначити особливу важливість зниження обсягів неформальної зайнятості та формаліза-

ції соціально-трудових відносин як чинника забезпечення соціальної безпеки на ринку праці. Вважаємо, що першим кроком на шляху зниження масштабів неформальної зайнятості в Україні можна вважати ухвалення Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 № 649-р «Про заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості», згідно з яким передбачалося проведення заходів, спрямованих на детінізацію зайнятості та доходів населення; інформаційно-роз'яснювальної кампанії про неприпустимість допуску працівників без офіційного оформлення; посилення контрольних заходів; а також звітність Державної фіскальної служби, Пенсійного фонду України, Національної поліції та інших центральних органів виконавчої влади перед Державною службою з питань праці про проведену роботу, з метою подальшого узагальнення та подання інформації Міністерством соціальної політики Кабінету Міністрів України [10]. Слід зауважити, що зменшення рівня неформальної зайнятості має й надалі залишатися в числі пріоритетних завдань Державної служби зайнятості та державних інститутів детінізації ринку праці. Водночас важливий наголос слід зробити на необхідності концентрації зусиль на ключових питаннях формалізації соціально-трудових відносин з метою максимізації ефекту від впроваджених заходів. Зокрема, це стосується комплексу нормативно-правових, адміністративних, економічних, соціальних та інших заходів, які сприятимуть заохоченню переорієнтації неформального сектору на формальні основи функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

- Петрова І. Л. Соціальні ризики неформальної зайнятості в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 4. С. 29–32.
- Krumplytem J., Samulevicius J. Complex Research on Undeclared Work: Theoretical Aspects and Empirical Application in Lithuania. *Engineering Economics*. 2010. Vol. 21 (3). P. 283–294.
- Schneider F. (ed.) *Handbook on the Shadow Economy*. Cheltenham : Edward Elgar, 2011.
- Fidler P., Webster L. The Informal Sector of West Africa // *The Informal Sector and Microfinance Institutions in West Africa*. Washington The World Bank, 1996. P. 112–113.
- Communication from the Commission «On undeclared work». COM (1998) 219 final, 07.04.1998 / Commission of the European Communities. European Commission. 1998. 24 p.
- Економічна активність населення України 2018 : стат. зб. // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Економічна активність населення України 2008 : стат. зб. // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Доходи та витрати населення у 2018 році : стат. зб. // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Валовий регіональний продукт у 2018 році : стат. зб. // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Про заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення : Розпорядження КМУ України від 05.09.2018 № 649-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zahodi-spryamovani-na-detinizaciju-vidnosin-u-sferi-zajnyatosti-naselennya>

REFERENCES

- Communication from the Commission «On undeclared work». COM (1998) 219 final, April 07, 1998.* Commission of the European Communities. European Commission, 1998.
- “Dokhody ta vytraty naseleння u 2018 rotsi : stat. zb.” [Incomes and expenditures of the population in 2018: Statistical Collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Ekonomiczna aktyvnist naseleння Ukrainy 2008 : stat. zb.” [Economic Activity of the Population of Ukraine 2008: Statistical Collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Ekonomiczna aktyvnist naseleння Ukrainy 2018 : stat. zb.” [Economic Activity of the Population of Ukraine 2018: Statistical Collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Fidler, P., and Webster, L. “The Informal Sector of West Africa”. In *The Informal Sector and Microfinance Institutions in West Africa*, 112-113. Washington the World Bank, 1996.
- Krumplytem, J., and Samulevicius, J. “Complex Research on Undeclared Work: Theoretical Aspects and Empirical Application in Lithuania”. *Engineering Economics*, vol. 21 (3) (2010): 283-294.
- [Legal Act of Ukraine] (2018). <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zahodi-spryamovani-na-detinizaciju-vidnosin-u-sferi-zajnyatosti-naselennya>
- Petrova, I. L. “Sotsialni ryzyky neformalnoi zainiatosti v Ukraini” [Social Risks of Informal Employment in Ukraine]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння*, no. 4 (2016): 29-32.
- Schneider, F. *Handbook on the Shadow Economy*. Cheltenham: Edward Elgar, 2011.
- “Valovy rehionalnyi produkt u 2018 rotsi : stat. zb.” [Gross Regional Product in 2018: Statistical Collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 14.08.2020 р.